

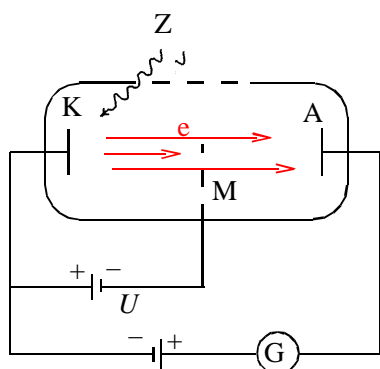
Kvantová fyzika

Stěny černého tělesa mohou vysílat záření jen po energetických kvantech (M. Planck-1900).
Velikost kvanta energie je $E = h \cdot f$ ... f - frekvence záření, h - konstanta

Fotoelektrický jev (FJ)

- dopadající záření uvolňuje z kovu elektrony

Na katodu K dopadá záření, které z katody uvolňuje elektrony. Galvanometrem měříme proud v obvodu. Mřížka M má nižší potenciál než katoda a brzdí vyletující elektrony. Pokud zvětšujeme tento brzdný potenciál mřížky, od jeho jisté hodnoty nepropouští mřížka žádné elektrony a obvodem přestane protékat proud. Tímto způsobem je možno měřit maximální kinetickou energii elektronů uvolněných z katody zářením o frekvenci f .

Očekávaný výsledek z hlediska klasické fyziky:

Počet uvolněných elektronů z katody, tj. el. proud protékající obvodem, závisí pouze na intenzitě použitého záření a ne na jeho frekvenci.

Pozorované výsledky:

- 1) Pro každý kov existuje jistá tzv. mezní frekvence f_0 . Jen záření s $f > f_0$ je schopno uvolnit elektrony z kovu.
- 2) Pro $f > f_0$ je proud přímo úměrný intenzitě dopadajícího záření (E za 1 s na 1 m²)
- 3) Energie elektronů uvolněných z katody se zvětšuje se zvětšováním frekvence dopadajícího záření a nezávisí na intenzitě dopadajícího záření.

Pro klasickou fyziku je překvapivý bod 1:

Klasická představa: Dopadající záření rozkmitává elektrony v kovu. Při větší intenzitě by se měly rozkmitat více a při zvyšování intenzity by měly být schopné opustit kov.

Einsteinovo vysvětlení FJ (r. 1905, Nobelova cena 1921):

Energie záření není v prostoru rozložena spojitě, ale skládá se z energetických kvant, která mohou být pohlcena a vyzářena jen jako celky. Elektromagnetická vlna se chová jako soubor světelných kvant, z nichž každé má energii E a hybnost $\vec{p}$.

Platí:

$$E = hf \quad \dots \text{ energie světelného kvanta}$$

$$p = \frac{E}{c} = \frac{hf}{c} = \frac{h}{\lambda} \quad \dots \text{ hybnost světelného kvanta}$$

$$h \doteq 6,63 \cdot 10^{-34} \text{ J} \cdot \text{s} \quad \dots \text{ Planckova konstanta}$$

energetické kvantum = **foton**

směr hybnosti = směr šíření elmg. vlny

Při FJ každý foton odevzdá celou energii jedinému elektronu v kovu. Část této energie se spotřebuje na uvolnění el. z kovu – tzv. výstupní práce W_v a zbytek zůstane elektronu jako jeho kin. energie. Ze zákona zachování energie se pak dostane Einsteinova rovnice FJ:

$$hf = W_v + \frac{1}{2}mv^2$$

pro f_0 platí:

$$hf_0 = W_v$$

$$\lambda_0 = \frac{c}{f_0}$$

Energie fotonu se udává zpravidla v elektronvoltech (eV).

1eV = energie, kterou získá částice s elementárním nábojem při přechodu mezi místy s rozdílem potenciálu 1 V, tj. $1 \text{ eV} = 1,602 \cdot 10^{-19} \text{ J}$.

Příklad: Výstupní práce pro sodík je 2,1 eV. S jakou energií budou vyletovat elektrony z povrchu sodíkové katody, když na ni dopadá ultrafialové záření s vlnovou délkou 300 nm?

Řešení:

$$E_k = hf - W_v = \frac{hc}{\lambda} \cdot \frac{1}{1,602 \cdot 10^{-19}} - W_v = 2 \text{ eV}$$

fotoel. jev **vnější:** uvolnění el. z kovu

vnitřní: uvolnění el. v polovodiči, zvýšení počtu nosičů náboje (fotobuňky, fotosyntéza, televizní kamery, xerox atd.)

Comptonův jev (Nobelova cena 1927)

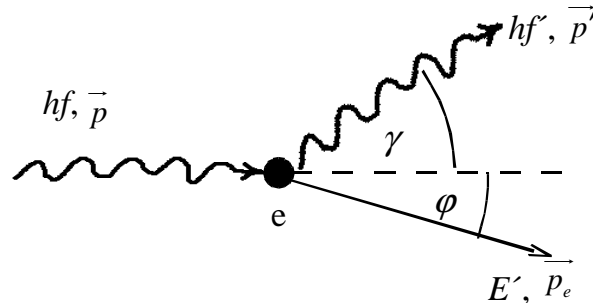
Rozptyl rentgenového záření na elektronech

$$\lambda = 0,07 \text{ nm}$$

V rozptýleném záření je obsaženo nejen záření s původní vlnovou délkou λ , ale také záření

s větší vlnovou délkou λ' .

Klasická fyzika: dopadající záření má frekvenci f , s touto frekvencí bude kmitat rozkmitaný elektron a proto bude vysílat záření opět této frekvence - frekvence rozpt. záření se nemění.

Kvantová fyzika vysvětluje Comptonův jev jako srážku dvou částic.

Chová-li se foton jako částice, rozptyl fotonu na elektronu lze chápat jako srážku fotonu s elektronem. Foton při srážce odevzdá část své energie elektronu, energie fotonu před srážkou je hf , energie fotonu po srážce je hf' . Elektron získá energii E' .

Ze ZZE plyne:

$$hf = hf' + E'$$

$$\Rightarrow f' < f \Rightarrow \lambda' > \lambda$$

musí platit též ZZH:

$$\vec{p} = \vec{p}' + \vec{p}_e$$

Rozdíl pozorovaných vln. délek jednoznačně vyplývá ze ZZE a ZZH.

Co je vlastně foton? Vlna nebo částice?

vlnění: ohyb(dvojštěrbina)

interference

částice: fotoefekt

Comptonův jev

Foton je objekt mikrosvěta, který má částicové i vlnové vlastnosti, ale není ani částice, ani vlna.

Světelná kvanta, nebo světelné vlny?

Elmg. záření je nositelem

- energie $E = hf$

- hybnosti $p = \frac{h \cdot f}{c} = \frac{h}{\lambda}$

- setrvačnosti

- momentu hybnosti

Jan Fischer - Průhledy do mikrokosmu

„Těleso“ a „vlna“ jsou naše pojmy, jimiž se snažíme pochopit objekty mikrokosmu, které jsou nejspíše něčím úplně jiným a pouze se v různých situacích jako tělesa nebo jako vlny projevují.

Atom

látkové množství ... n ... mol

Vzorek složený ze stejných částic má látkové množství 1 mol tehdy, když obsahuje tolik částic, kolik je atomů ve vzorku nuklidu uhlíku $^{12}_6\text{C}$ o hmotnosti 0,012 g. Počet částic v látkovém množství 1 mol je vyjádřen Avogadrovou konstantou N_A .

$$N_A \doteq 6,022 \cdot 10^{23} \text{ mol}^{-1}$$

atomová hmotnostní konstanta: (hmotnost $\frac{1}{12}$ nuklidu uhlíku $^{12}_6\text{C}$)

$$m_u = \frac{m_c}{12} = \frac{1}{12} \cdot \frac{M_m}{N_A} \\ \doteq 1,66 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$$

rozměr atomu $\sim 10^{-10} \text{ m}$

Modely atomu, atomové jádro

- pudinkový model – představa, že elektrony se nacházejí v kladně nabitě hmotě, která zaplňuje celý objem atomu a je rovnoměrně rozložená.

- objev jádra (Rutherford - Geiger, Marsden 1911)
rozptýl α částic na atomech zlata

jádro $\sim 10^{-15} \text{ m}$, téměř celá hmotnost atomu soustředěna v malém jádře

→ planetární model – elektrony obíhají kolem jádra podobně jako planety kolem Slunce – nereálné! Elektrony by při oběhu kolem jádra vyzařovaly energii a za zlomek sekundy by spadly do jádra → zhroucení struktury. Navíc planetární model nedovedl vysvětlit čárové spektrum, které atomy vyzařují.

- kvantový model (Bohrův) - vysvětlení čárového spektra:

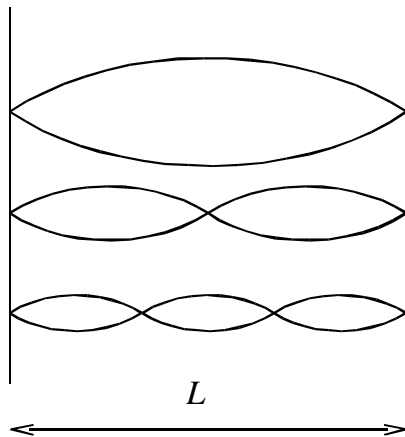
1. Elektrony v atomech se mohou nacházet jen v jistých kvantových stavech (mohou obíhat jen po určitých drahách). Každý z těchto stavů má přesně určenou hladinu energie.
2. Při přechodu elektronu z jednoho stavu s energií E_n do stavu s nižší energií E_m vysílá atom záření s frekvencí f_{mn} danou vztahem

$$E_n - E_m = h \cdot f_{nm}$$

Aplikace Bohrovy teorie na atom vodíku:

Při uvážení vlnové povahy elektronu musí být obvod dráhy elektronu roven celočíselnému násobku jeho vlnové délky, tj. stabilní stav el. v atomu odpovídá chování stojaté elmg. vlny

- jejich charakter se s časem nemění [stacionární stav]
- mají přesně urč. frekvenci [el. energii]

$$L = n \cdot \frac{\lambda}{2} \Rightarrow \lambda = \frac{2L}{n}$$

Pro el. platí:

$$E = \frac{1}{2}mv^2 = \frac{p^2}{2m} \quad p = \frac{h}{\lambda}$$

$$E = \frac{h^2}{2m\lambda^2}$$

El. vázaný na úsečku: $\lambda = \frac{2L}{n} \Rightarrow \boxed{E = \frac{h^2}{8mL^2} \cdot n^2}$

Atom H: zákl. stav $E_1 = -13,6 \text{ eV}$

exc. stav $E_n = \frac{1}{n^2} E_1$

Záporná energie proto, že k přenesení el. do velké vzdál. do prostoru (do oblasti nulové en.) je zapotřebí kladná práce.

Bohrův model dává principiálně stejné výsledky energ. spektra pro atom vodíku, avšak jedná se o jednoúčelově zaměřený model, který nedokáže vysvětlit důležité aspekty u jiných atomů. Dnes se používá pro popis atomů kvantově mechanický model vycházející z metod kvantové teorie.

Elektron má obecně 3 kvantová čísla:

- 1) hlavní kvantové číslo $\underline{n} = 1, 2, 3, \dots$
- 2) vedlejší kvantové číslo $\underline{l} = 0, 1, 2, \dots, n - 1$
- 3) magnetické kvant. číslo $\underline{m} = -l, \dots, +l$

FYZIKA – 4. ROČNÍK

pro dané n, l může m nabývat $(2m + 1)$ hodnot

Stav elektronu popisuje tzv. vlnová funkce.

Energie u víceelektronových atomů ... určena n, l

vlnová fce ... určena n, l, m

Pauliho princip:

Ve stavu popsaném n, l, m se mohou nacházet nejvýše dva el. s opačným spinem.